

витуку пізнавального туризму.

- ¹Франко І. Галицьке краєзнавство // Збір. тв.: У 50 т. – К.: Наук. думка, 1986. – Т.46. – Кн. 2. – С. 116-150.
- ²Там само. – С. 116.
- ³Там само. – С. 123.
- ⁴Дем'ян Г. Бойківські плаї Івана Франка // Таланти Бойківщини. – Львів: Каменяр, 1992. – С. 9-63.
- ⁵Франко І. Етнографічний рух в Галичині // Молода Галичина, 1912. – Ч.5. – С. 20.
- ⁶Устименко Л.М., Афанасьєв І.Ю. Історія туризму: Навч. посіб. – К.: Альтерпрес, 2005. – С. 171.
- ⁷Іваничук Р. Нариси історії “Просвіти”. – Львів – Краків – Париж, 1998. – С. 20-21.
- ⁸Там само. – С. 20-21.
- ⁹Там само. – С. 34.
- ¹⁰Дольницький А. Спомини про молодого Івана Франка // Спогади про І.Франка. – К.: Наук. думка, 1981. – С. 10.
- ¹¹Петранівський В.Л., Рутинський М.Й. Туристичне краєзнавство: Навч. посіб. / За ред. проф. Ф.Д. Заставного. – К.: Знання, 2006. – С. 31.
- ¹²Там само. – С. 25.
- ¹³Там само. – С. 37.
- ¹⁴Там само.
- ¹⁵Крип'якевич І.П. З історії Галицького краєзнавства. Студентські мандрівки 1883-1888 рр. // Збірник фізіографічної комісії НТШ. – Львів, 1932. – Вип. IV – V. – С. 1-3.
- ¹⁶Книш І. Смолоскип у темряві. – Вінніпег, 1957. – С. 28.
- ¹⁷Історичний огляд життя в студентських українських організаціях. – Львів, 1908. – С.254.
- ¹⁸Франко І. Українсько-руська студентська мандрівка літом 1884 р. // Збір.тв.: У 50 т. – К.: Наук. думка, 1985. – Т. 3. – С. 251.
- ¹⁹Історичний огляд життя в студентських українських організаціях. – Львів, 1908. – С. 254.
- ²⁰Дем'ян Г. Бойківські плаї Івана Франка // Таланти Бойківщини. – С. 24.
- ²¹Історичний огляд життя в студентських українських організаціях. – Львів, 1908. – С. 254.
- ²²Книш І. Смолоскип у темряві. – С. 37; Поляк В.Г. Іван Франко на Прикарпатті. – Ужгород, 1967. – С. 19.
- ²³Петранівський В.Л., Рутинський М.Й. Туристичне краєзнавство: Навч. посіб. – С. 26.
- ²⁴Книш І. Смолоскип у темряві. – С. 9-70.
- ²⁵Історичний огляд життя в студентських українських організаціях. – С.29.
- ²⁶Устименко Л.М., Афанасьєв І.Ю. Історія туризму: Навч. посіб. – С. 3-4.
- ²⁷Дем'ян Г. Бойківські плаї Івана Франка // Таланти Бойківщини. – С. 34.
- ²⁸Там само. – С. 35.
- ²⁹Крип'якевич І.П. З історії Галицького краєзнавства. Студентські мандрівки 1883-1888 рр. – С. 11.
- ³⁰Там само. – С. 5; Бурнашов Г.В. Верховина: Путівник. – Ужгород: Карпати, 1966. – С. 5.
- ³¹Франко І. Як Юра Шкрумеляк брів Черемошом // Збір. тв.: У 50 т. – К.: Наук. думка, 1985. – Т. 21. – С. 420-426; Терен у нозі // Збір. тв.: У 50 т. – К.: Наук. думка, 1986. – Т. 22. – С. 350-355.
- ³²Франко І. Як Юра Шкрумеляк брів Черемошом // Збір.тв.: У 50 т. – К.: Наук. думка, 1985. – Т. 21. – С. 312.
- ³³Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу: Навч. посіб. – К.: Альтерпрес, 2004. – С. 21.
- ³⁴Дем'ян Г. Бойківські плаї Івана Франка // Таланти Бойківщини. – С. 29.
- ³⁵Там само. – С. 28-29.
- ³⁶Там само. – С. 28-30.
- ³⁷Арсенич П. Прикарпаття в житті Каменяра. – Івано-Франківськ, 1996. – С. 16.
- ³⁸Франко І. Етнографічна експедиція на Бойківщину // Збір. тв.: У 50 т. – К.: Наук. думка, 1982. – Т. 36. – С. 68-99; Дем'ян Г. Бойківські плаї Івана Франка. – С. 32-33.
- ³⁹Там само. – С. 57.
- ⁴⁰Устименко Л.М., Афанасьєв І.Ю. Історія туризму: Навч. посіб. – С. 172.
- ⁴¹Дем'ян Г. Бойківські плаї Івана Франка // Таланти Бойківщини. – С. 172.
- ⁴²Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу. – С. 26-27.
- ⁴³Іваничук Р. Нариси історії “Просвіти”. – С. 6.
- ⁴⁴Петранівський В.Л., Рутинський М.Й. Туристичне краєзнавство: Навч. посіб. – С. 37.
- ⁴⁵Там само. – С. 25.
- ⁴⁶Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу. – С. 31.

УДК 94(477.83/.86): 821.161.2“1880–1890”

© Андрій Королько (Івано-Франківськ)

ІВАН ФРАНКО І РАДИКАЛЬНИЙ РУХ НА ПОКУТТІ

У статті проаналізовано радикальні погляди Івана Франка, охарактеризовано його внесок у поширенні радикальних ідей на території Покуття і висвітлено співпрацю з активними діячами краю у 1880-1890-х рр. Звернено увагу на вічевий рух, у якому брав активну участь Каменяр і яке було головною складовою діяльності Русько-Української радикальної партії в Галичині після 1890 р.

Ключові слова: радикали, Іван Франко, Покуття, Русько-Українська радикальна партія, “Покутська трійця”, віче.

Королько А.

Иван Франко и радикальное движение на Покутье

В статье проанализированы радикальные взгляды Ивана Франко, описан его вклад в распространение радикальных идей на территории Покуття и отображено сотрудничество с активными деятелями края в 1880-1890 гг. Обращено внимание на вечернее движение, где взял активное участие Иван Франко. Вечернее движение было главной составляющей деятельности Русско-Украинской радикальной партии после 1890 г.

Ключевые слова: радикалы, Иван Франко, Покутье, Русско-Украинская радикальная партия, “Покутская троица”, вече.

Korolko A.

Ivan Franko and Radical movement in Pokuttya

In the article analyses the radical views of Ivan Franko, describes his contribution to the dissemination of radical ideas in Pokuttya and highlights the cooperation with active figures in the region in 1880-1890's. The attention is paid to the Viche movement, in which Ivan Franko participated and which was the main component of the Ruthenian-Ukrainian Radical Party in Galicia after 1890.

Key words: radicals, Ivan Franko, Pokuttya, the Ruthenian-Ukrainian Radical Party, “Pokuttya Trinity”, viche.

Третю течію суспільно-політичного руху Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст. поряд з народо-вським і москвофільським рухом представляли радикали. Вони, опираючись на ідеї Михайла Драгоманова, намагалися позбутися консервативних поглядів старшого покоління, вивчали здобутки європейської культури і науки, хотіли присвятити себе праці для простого народу. Радикали першими приступили до створення масової політичної організації для захисту народних інтересів. Саме їм належить створення 1890 р. у Галичині першої в історії України політичної партії сучасного типу – Русько-Української радикальної партії (лідери – І.Франко та М.Павлик).

Але разом з тим радикальна група не була внутрішньо єдиною. На кінець 1880-х рр. у її межах співіснували “старші радикали” (І.Франко, М.Павлик), близькі до них “молодші соціалісти” (С.Данилович, Т.Окуневський) – обидві групи залишились під впливом М.Драгоманова й обстоювали пристосування марксовського соціалізму до аграрної Галичини, і “молоді” радикали (Ю.Бачинський, Ю.Будзиновський), які сприйняли ортодоксальний марксизм і згодом використали його для обґрунтування ідеї державної самостійності України¹.

Радикальний рух у Галичині знайшов відображення у низці публікацій українських та зарубіжних авторів: Я.Грицака, О.Аркуші, М.Кугутяка, І.Лисяка-Рудницького, Дж.-П.Химки. Поглиблено займались вивченням окресленої нами проблеми Іван Білінкевич², Василь Костащук³, Федір Погребенник⁴, Петро Арсенич⁵, Микола Гуїванюк⁶, Василь Харитон⁷, Теофіл Виноградник⁸, Осип Кравченюк⁹, торкаючись питання співпраці Івана Франка з представниками “Покутської трійці”, активними діячами радикального руху краю, участі Каменяра у роботі народних віч на Покутті.

Мета статті – дослідити громадсько-політичну діяльність Івана Франка у розповсюдженні радикальних ідей на території Покуття у 1880-1890-х рр. Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань: показати внесок Івана Франка у посилення радикального руху на Покутті; висвітлити його співпрацю з активними діячами краю у 1880-1890-х рр.; звернути увагу на вічевий рух, у якому брав активну участь Каменяр і яке було головною складовою діяльності Русько-Української радикальної партії в Галичині після 1890 р.

Головну роль у пропаганді радикальних ідей відіграв І.Франко, який з М.Павликом і О.Терлецьким видавав часописи “Громадський друг”, “Дзвін”, “Молот”. Іван Франко мріяв про заснування прогресивної політичної партії. Про це він писав М.Драгоманову в жовтні 1881 р.: “...поперед усього утворення сильної організації сільського і міського робочого люду, зведення до купи, впорядкування і прояснення всіх опозиційних та революційних елементів, що бродять скрізь у головах народних”¹⁰.

Але в той час економічні та суспільно-політичні обставини в Галичині не сприяли реалізації такої задуми. Більшість населення тоді становили селяни. Робітничий клас був ще тоді малочисельний і слабо організований. І.Франко писав про це в статті “Організація демократичної партії”: “Характер галицької демократичної організації повинен бути відмінний від організації віденської... Він повинен бути переважно людський, аграрний, далекий від легковаження міщанства та міських робітників у суспільній житті народу... Головна сила нашої суспільності – селянство; головні питання, що займають увагу керманців нашої держави, політиків та публіцистів, се питання рільні...”¹¹.

Іван Франко знав добре програму і діяльність західноєвропейських соціал-демократичних партій, але тому, що ці партії не вирішували селянського питання, вважали селянство консервативною силою, нездатною до революційних дій, він не міг піти слідом за соціал-демократами. Він змушений був організувати таку партію, яка ставила б собі за мету вирішення селянського питання, бо воно становило основу нашого краю.

Радикальний рух отримав своє поширення на Покутті. Пояснюється це тим, що тут часто бували ідеологи радикального руху Іван Франко, Михайло Павлик і його сестри, Кирило Трильовський, Ос-

тап Терлецький, Наталя Кобринська. Треба також визнати, що Покуття було аграрним краєм, тому представники радикального руху особливу увагу приділяли селянській масі, вбачаючи в ній основу демократичного руху.

Епіцентром творення радикальних ідей стали стіни Коломийської гімназії. У таємному гуртку місцеві гімназисти пропагували радикальні погляди, комплектувалася література соціалістичними творами І.Франка, М.Драгоманова, українських та польських авторів, вивчення яких не було передбачено навчальною програмою. Гімназисти відзначали Шевченківські свята, поглиблювали свої знання з історії рідного краю. Активними учасниками гуртка були представники “Покутської трійці” Василь Стефаник і Лесь Мартович, які пішли на беззастережну службу новим ідеям, проголошеним І.Франком¹². Василь Стефаник писав у листі до Ольги Гаморак (1899 р.), що радикальна течія “брала в кліщі молоду душу й батогами гнала її в біг”, а гімназія “крім формального навчання й ворожого наставлення до нас, учнів-українців, нічого нам не давала. (Тому) виникла потреба заснувати таємне товариство, яке доповнювало б школу і дало б змогу молодим хлопцям знайти своє місце серед тодішніх невідрадних обставин”¹³.

Іван Франко для Василя Стефаника став виразником інтересів народних мас у літературі і житті, розповсюджувачем радикальних ідей у краї. У своєму спогаді “Каменярі” (1936 р.) В.Стефаник писав: “Я все, коли вертав з Кракова додому, вставав у Львові відвідати Івана Франка... З великою радістю входив на перший поверх до робітні і бібліотеки нашого поета. Він, завсіди в вишиваній сорочці, виходив у бібліотеку... і оголошував мене як гостя на снідання і обід”¹⁴. А в “Автобіографії” (1926 р.) визнав, що з Іваном Франком “... удержував ціле жите найдружніші взаємини і якого, може єдиного з українських великих письменників, найбільше любив”¹⁵. Василь Стефаник був щирим прихильником зустрічей провідників радикального руху з селянством на вічах. Тому письменник гостро розкритикував рішення партії скасувати селянське віче, яке було призначене на кінець літа 1894 р. Він писав до І.Франка: “Вертатися назад не можна, оже Ви таки скликуйте віче і старайте салю на нічліг. День перед вічем прийде нас більше, щоби лад удержувати і ходити напротив мужиків до залізниці”¹⁶.

У вересні 1897 р. на шостому з’їзді Радикальної партії ухвалено влаштувати в 1898 р. 25-літній ювілей літературної і громадсько-політичної діяльності Івана Франка. При допомозі Ольги Гаморак Василь Стефаник створив ювілейний комітет на Снятинщині. Під час зимових канікул, перебуваючи на Покутті, він виголосив низку рефератів про громадську діяльність і творчість Івана Франка¹⁷.

Причетним до організації радикального руху у краї був інший представник “Покутської трійці”, учень Коломийської гімназії Лесь Мартович. За вказівкою І.Франка, у ході канікул молоді люди збирали по селах колядки, щедрівки, гаївки, весільні і любовні пісні, історичні думки, казки, приказки. Лесь Мартович спеціалізувався на збиранні “масного” фольклору – сороміцьких пісень. Зібрані Л.Мартовичем приказки та прислів’я частково використав І.Франко у збірнику “Галицько-руські народні приповідки”. У передмові до першого тому він зазначив, що для даної праці була використана “збірочка приказок із Русова та інших сіл Снятинського повіта, зібрана Лесем Мартовичем”¹⁸.

Після розгрому коломийського гуртка у 1890 р. В.Стефаник і Л.Мартович були виключені з місцевої гімназії. Лесь Мартович разом з В.Стефаником переходять у Дрогобицьку гімназію (1890 р.), де зближуються з І.Франком, проймаються глибоким почуттям поваги до нього і все наступне життя намагаються бути бодай трохи подібними до старшого товариша і щирого порадника в літературних та громадських справах¹⁹. Лесь Мартович 15 листопада 1897 р. перебрав на себе редагування радикального часопису “Громадський голос”, оскільки через хворобу І.Франко не зміг виконувати обов’язки відповідального редактора, а М.Павлик змушений на деякий час від’їхати зі Львова²⁰. Дослідник творчості Л.Мартовича Федір Погребенник зауважив, що він працював у важких умовах: отримував мізерну платню – 30 золотих ринських щомісячно. Щоправда, жив у редакційній кімнаті, яку надали йому безкоштовно²¹. Це був складний час для “Громадського голосу”: в радикальній партії точилися внутрішні суперечки – “від радикальної партії відступили. Осталися із Львова всего три люди: П(авлик), Л(озинський) і М(артович). Годі було працювати”²². Незважаючи на труднощі, які виникли, він разом з І.Франком та М.Павликом роз’їжджав селами Покуття та Поділля, агітуючи за народні права селян.

Лесь Мартович брав активну участь у виборах до Галицького крайового сейму 1891 р. на підтримку трьох кандидатів від радикальної партії: по Городенківському округу Теофіла Окуневського; по округу Станиславів–Богородчани–Надвірна–Глумач селянина Барабаша, а по округу Коломия–Косів–Снятин – Северина Даниловича²³. Пізніше разом з К.Трильовським і В.Стефаником заснував перші покутські “Січі”, співпрацював із селянами-січовиками Львівщини під час аграрних страйків, де організував безплатну адвокатську допомогу страйкуючим, захищав їх від переслідувань владних структур²⁴.

Дещо пізніше, на початку ХХ ст. Марко Черемшина (Іван Семанюк) підтримував тісні зв'язки з членами радикальної партії, брав активну участь в її заходах. З Іваном Франком мав бесіду у Відні, і саме завдяки його пораді почав надсилати свої твори до “Літературно-наукового вісника”. Між ними зав'язалося листування, яке пропало у вирі Першої світової війни. Проте, як стверджує дослідник Микола Гуйванюк, воно допомогло Черемшині глибше усвідомити сутність і глибину української національної ідеї²⁵.

Певний час була плідна співпраця Кирила Трильовського з Іваном Франком, який активно листувався з Каменярем, у листах він інформував останнього про діяльність осередків Радикальної партії на Покутті, про передвиборну агітацію²⁶. Підтримував тісні відносини Іван Франко і з радикальним діячем, адвокатом із Товмача (Глумача) Іваном Макухом. Навчаючись на правничому відділі Львівського університету, останній захопився ідеями нового західноєвропейського політичного руху – соціалізму, редагував радикальний часопис “Громадський голос”. І.Макух писав: “Настав час лупати скалу заскоруглости й ретроградства галицької суспільности. Тими першими каменярами, що піднесли молоти знання й вдарили в кам'яні чола консерватизму й непросвітности та впускали свіжого повітря в затухлий галицький загнінок, були Іван Франко, Михайло Павлик, Остап Терлецький і їх товариші. Відгомін ударів їх молотів знання ішов на села”²⁷.

Радикальні ідеї лунали на народних вічах, що часто проводилися на Покутті і активним учасником яких був Іван Франко. Каменяр покладав великі надії на віча, про що свідчить виступ на народному зібранні у Львові 12 листопада 1893 р.: “Радикальна партія є партією селян, і висуває клич – “не селянин для інтелігенції, а інтелігенція для селян”, та під кличем працює. Наука не повинна бути дійною коровою для того, хто її осягнув, а здобувши її, кожний обов'язаний ділитися тою наукою з народом, передавати своє знання народові. Віча, які тепер масово проводяться, є свого рода селянською гімназією. Там (на вічах) шліфується думка, на вічах складає народ свою програму, вирішує важливіші питання. Вічеві рішення є справді виразом волі і потреб всього народу. При допомозі віч розвивається народна свідомість і це єдиний спосіб його організування”²⁸.

На вічах розглядали не тільки питання покращення соціального добробуту селян, але й звучали виступи щодо організації читалень, пропагували тверезість, закликали до створення позичкових кас та селянського промислу, порушували питання викладання української мови у Львівському університеті й українських гімназіях, проблеми українського жіноцтва.

Найчастіше скликалися віча у Коломиї, де окремою сторінкою виступають народні зібрання на підтримку Русько-Української радикальної партії. Варто також зауважити, що до створення першої української політичної партії був причетний так званий “Коломийський гурток” на чолі з С.Даниловичем²⁹. Деякий час тут навіть виходив радикальний двотижневик “Народ” (1890-1895), редакторами якого були Іван Франко та Михайло Павлик. Відстоюючи ідеї і програму Русько-Української радикальної партії та пропагуючи свої погляди, редакція вела активну дискусію з окремими галицькими, передусім народовецькими, часописами та публіцистами. “Народ” був взірцем доброго часопису, доступного для широкого загалу і цікавого для інтелігенції. А цьому значною мірою сприяла його народна мова, якою часопис друкував свої матеріали³⁰.

На думку І.Монолатія, перше народно-радикальне віче відбулося у Коломиї 2 лютого 1891 р. в залі готелю “Галиція” (на другому поверсі теперішнього ТЗОВ “Гастроном “Коломиянка”)³¹. На цьому вічі був присутній І.Франко, який згодом написав цікаві спогади про цю подію. У липні 1893 р. у теперішньому парку ім. К.Трильовського відбулося організаційне віче Радикального політичного товариства “Народна воля”. Присутніми тут були М.Павлик, І.Герасимович, С.Данилович та І.Франко. Останній очолив президію віча і виголосив довгу промову про свою та М.Павлика майже 20-річну діяльність щодо організації та освідомлення селянства. У виступі І.Франка вперше пролунали заклики до переходу від непопулярних у Галичині соціалістичних ідей на “посередню дорогу”³².

Того ж 1893 р. приїздив І.Франко ще раз до Коломиї на довірочну нараду Радикальної партії, яка відбулась 20 жовтня. У тій нараді брали участь делегати з усіх навколишніх повітів. Було обговорено політичну обстановку в краї та проект виборчої реформи і вирішено скликати народні віча в Снятині, Косові та Коломиї при умові, що якщо в Коломиї до половини листопада не буде ліквідована холера, віча скликати в кількох селах Коломийщини³³.

На думку Іван Білинкевича, перевантаженість літературною, науковою та редакторською і публіцистичною діяльністю не давала І.Франкові можливості приділяти належну увагу справам товариства “Народна воля”, тому у травні 1894 р. він відмовився від головування в товаристві³⁴. Президія “Народної волі” на засіданні 15 травня 1894 р. Франкової відмови не прийняла і просила його забрати свою відмову³⁵. Так чи інакше, але звітував про діяльність президії на зборах 19 червня 1894 р. не Іван Франко, а заступник голови Северин Данилович. Головою товариства обрано було

С.Даниловича. І.Франко залишився у президії звичайним членом³⁶.

Урочисто пройшло віче у Коломиї, присвячене 30-річчю громадсько-політичної діяльності Михайла Драгоманова, авторитет якого у Галичині був надзвичайно великим. Це віче закінчилось ювілейним вечором, очікувалось, що І.Франко виступить з новою програмою радикальних дій. Проте тут Каменяр, на думку дослідника І.Монолатія, дав уперше зрозуміти, що від соціалістичних ідей він відмовляється³⁷. 19 травня 1896 р. на черговому радикальному вічі в Коломиї І.Франка не обрали головою президії, а зареєстрували лише як кореспондента львівської газети “Діло”. Воно відбулося у залі ратуші. З’їхалися селяни з Коломийщини та довколишніх повітів, інтелігенції і духівництва бракувало. Це, фактично, було останнє віче в активному вічевому русі в Коломиї³⁸.

Ідеї діячів радикального руху звучали у Снятині, де 27 лютого 1892 р. відбулося народне віче і на якому був присутній Іван Франко. У роботі віча взяло участь 2 тисячі селян і міщан краю. На вічі, що мало розширену програму (16 питань) і тривало 5 годин, по декілька разів виступали Михайло Павлик, Іван Сандуляк та інші промовці. Вони висували питання, які стосувалися усього покотського селянства. Промовляти насамперед селяни, котрі в своїх виступах наводили конкретні факти зловживань з боку адміністрації та порушували актуальні наболілі питання. Крім загального виборчого права, вимагали припинити конфіскацію прогресивних видань, поліпшити існуючу систему навчання, знизити ціни на сіль, скасувати шарварки, запровадити українську мову в діловодстві сільських органів влади тощо. За вічем стежили староста і комісар Снятинського староства та 12 жандармів.

Іван Франко виступив з гострою критикою тих промовців, котрі пробували доводити, що українці не досі до того, щоб користуватись правом загального голосування, а тому наполягали на тому, щоб питання про загальне голосування зняти з порядку денного. Письменник вказав на безглуздість такого становища і закликав присутніх, щоб рішуче висловили своє домагання на одержання права голосу. У питанні справи освіти Іван Франко зробив ґрунтовний аналіз тогочасного стану шкільництва в Галичині. Використовуючи статистичні дані, він показав, що далеко не всі українські села мають школи і що вчителі низько оплачувані та залежні від усіх, починаючи від війта, і закінчуючи корчмарем³⁹. З огляду на важливість порушених у цій доповіді питань, вона була повністю опублікована у часописі “Народ” під назвою “Наші народні школи і їх потреби”⁴⁰.

На снятинському вічі Іван Франко почув розмову селянина-самоука, столяра і різьбаря, а водночас народного поета і активного громадського діяча радикальної партії Іван Сандуляка з Карлова про те, що екекатор забрав останній кожух від однієї бідної сім’ї, тому що вона не могла сплатити податків. Це так схвилювало Івана Франка, що він написав оповідання “Історія кожуха”, вперше опублікувавши його у часописі “Хлібороб” і назвавши його іронічно “сучасною казкою”⁴¹. Згадує Іван Франко активного діяча радикального руху у вірші “Вандрівка русина з Бідою”, написаному в 1892 р.: поряд з іншими радикалами Іван Сандуляк намагається визволити народ з біди. Коли русин і Біда приїхали в Коломию, то остання попросила русина об’їздити “те місто кляте”, бо тут її “із’їздять радикали”⁴².

Пізніше довгий час І.Франко та І.Сандуляк листувалися, неодноразово зустрічалися на народних вічах, між ними панували щирі й теплі стосунки. Великий Каменяр вислав І.Сандуляку на якісь невідкладні потреби п’ять флоринів⁴³. Дослідник М.Гуйванюк зауважує, що впадає у вічі щедрість І.Франка, який, хоч сам жив у постійних фінансових нестатках, але все ж таки поділився своїм мізерним доробком із бідним селянином⁴⁴.

На вищезгаданому вічі у Снятині Іван Франко ближче познайомився з цікавим промовцем, громадсько-культурним діячем, членом Радикальної партії, селянином Григорієм Запаренюком, уродженцем с. Вовчківці Снятинського повіту (тепер Снятинського району). Про зміну виборчого законодавства у першому пункті програми віча говорив Григорій Запаренюк, “виказуючи, що на нашу бідноту перший лік є розширене прав політичних...”. “Для багатьох панів се справа не така важна, вони можуть собі жити і за границею, де права вільніші, але чому-ж ми до оборони краю маємо бути перші, а до прав останні?” – запитував він⁴⁵.

Після віча Г.Запаренюк запросив до себе І.Франка, М.Павлика, К.Трильовського та інших гостей. Про це розповів герой новели В.Стефаніка “Дід Гриць”: “А як Франко приїхав до мене з молодими ночувати, то жінка, хоч як вічев не любила, але не торкотіла на мене в малій хаті, бо виділа, що наші молоді вчені були коло него такі щасливі і ясні, якби він кожному поклав золоте колісце на голову. А я припер си до ясеня в саду та й кажу: “Господи, ти звеселив світ свій цими звіздами, а нас, бідних мужиків, звеселив ти Франком. Будеш мати молитву мою за него щодня”⁴⁶.

У своїх спогадах голова Снятинської і Заболотівської філії “Просвіти” Василь Равлюк так згадував про приятні стосунки між Г.Запаренюком та І.Франком: “Цього цікавого чоловіка (Григорія Запаренюка. – А.К.) в р. 1894 я побачив в Станіславові і одержую відповідь, що він іде піхотою до Львова, щоб придивитися як люди живуть, а у Львів іду до Франка, там він мою промову вишліфовує, учить

відповідних рухів, навчає, як він каже, риторичних штучок. На мій запит, чи у Франка стрічав більше таких людей, Г. Запаренюк сказав, що зустрічав одного із Збаражчини та Жидачівщини. Тепер я зрозумів, як Франко за посередництвом таких “запаренюків” клав печать свого духа на жите народу”⁴⁷.

Збереглися відомості про те, що у 1905 р. Г. Запаренюка востаннє відвідав І. Франко, який тоді побував у с. Тростянець Снятинського повіту. Старожили Вовчківців розповідали, що коли селянин відвозив письменника на залізничний вокзал у Снятині, то по дорозі зустрів пана Мойсу з кіньми, “... як зміями, але з дороги не звернув і капелюха не зняв, небоже дідичу, я ще не такого пана везу, як ти”⁴⁸. У свою чергу, І. Франко у розвідці “Нарис історії української літератури до 1890 р.” високо оцінив ораторські здібності народного трибуна: “... як бесідники визначаються навіть неграмотні селяни Запаринюк, Антін Грицуняк та Петро Новаковський”⁴⁹. Про виступи Г. Запаренюка на народних зібраннях писав Каменярь у оповіданні “Свинська конституція”⁵⁰.

На вищезгаданому вічі І. Франку сподобались виступи іншого селянина з с. Вовчківці Василя Чернявського, який виступив тричі, критикуючи священика Підляшецького, що “свій вік був поляком, а тільки на тиждень став українцем”, та деяких народних учителів, що замість просвіти ширять тьму”⁵¹.

Подібні віча скликалися і у Станіславові: 3–5 квітня 1892 р. (серед активних учасників радикального руху були присутні І. Франко, М. Павлик, Т. Окуневський, С. Данилович, І. Герасимович), 7 червня 1892 р. (зі Львова приїхали І. Франко, М. Павлик, з Коломиї – С. Данилович, І. Герасимович та селянин Яворський, зі Снятина – І. Сандуляк). Проте ці віча виявились невдалими і фактично зірвані місцевою адміністрацією. І. Франко писав: “Ця затія було упланована зарання, про це нема сумніву, бо ще перед початком йшла розмова (поширювали міщани м. Калуш. – А.К.), що збори не відбудуться, що будуть заборонені, радили селянам розходитись ще до початку віча... Калушани були добре угощені і на підпитку. Угощав їх по дорозі калушський купець Коритовський... До викриків калушан заохочували попи довколишніх сіл, зокрема Струтинський і Гриньовський, оба з Ямниці, вони викрикували самі, та заохочували калушан: “Кричіть! Кричіть! Він в бога не вірить!” і т.п.”⁵².

Наприкінці 1890-х рр. Іван Франко розриває відносини з радикалами, опинившись в таборі народолюбів і пропагуючи національно-демократичні ідеї в організації українського політичного життя Галичини. Проте прихильно поставився до січового руху, контрольованого представниками радикальної течії і підтримував його протягом всього подальшого часу своєї активної діяльності⁵³. Підтвердженням цьому стало його перебування на початку 1912 р. у Коломиї, де у приміщенні залу ошадної каси він прочитав поему “Мойсей”. Тут “... зібралася вся коломиїська Україна ... саля була битком набита публікою”⁵⁴. У залі перебували і січовики⁵⁵.

Отже, Іван Франко стояв на підвалинах поширення радикального руху на Покутті. Своєрідним центром продукування радикальних поглядів на території краю стала Коломиїська гімназія, активними учнями якої стали представники “Покутської трійці” Василь Стефаник і Лесь Мартович. Місцеві гімназисти створили таємний гурток, де зачитували реферати, пропагували соціалістичні твори М. Драгоманова та І. Франка. Покуття було аграрним краєм, тому речники радикального руху особливу увагу приділяли селянській масі, вбачаючи в ній основу демократичного руху. Тому тут відбулось найбільше народних віч на підтримку Русько-Української радикальної партії у 1890-х рр. Іван Франко особливо покладав великі надії на віча, вважаючи, що рішення, які там приймалися, є справді виразом волі і потреб усього українського народу. На цих зібраннях він знайомився з промовцями-селянами, з якими налагодив приязні стосунки, пропагуючи через них радикальні ідеї у краї.

¹ Аркуша О. Український національно-політичний рух у Галичині наприкінці 80-х рр. XIX ст. / Олена Аркуша // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник наукових праць. – Львів, 1997. – С. 118–140. – С. 136; Грицак Я. “Молоді” радикали в суспільно-політичному житті Галичини / Ярослав Грицак // Записки НТШ. – Львів, 1991. – Т. 222. Праці історико-філософської секції. – С. 71–110. – С. 73–74.

² Білінкевич І. Іван Франко на Станіславщині: Біографічно-краєзнавчі нариси / Вст. ст., підгот. тексту і наук. редакція М.М. Васильчука. – Коломия: Вік, 2006. – 164 с.

³ Косташук В. Володар дум селянських [В. Стефаник] / Передм. В. Паливоди. – 2-ге вид., доповн. – Ужгород: Карпати, 1968. – 190 с.

⁴ Погребенник Ф.П. Василь Стефаник і родина Кирила Гаморака / Ф.П. Погребенник. – Снятин : Прут Принт, 2000. – 72 с.; його ж: Лесь Мартович: життя і творчість / Федір Погребенник. – К.: Дніпро, 1971. – 194 с.

⁵ Арсенич П. Прикарпаття в житті Каменяря / Петро Арсенич. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1995. – 80 с.

⁶ Гуйванюк М. Літературна спадщина Лесея Мартовича як історичне джерело (до 140-річчя з дня народження) / Микола Гуйванюк // Ямгорів. Літературно-краєзнавчий і мистецький альманах. – Снятин: Прут Принт, 2011. – Ч. 18–19. – С. 141–148; його ж: Кирило Трильовський – організатор і натхненник січового руху в Галичині й Буковині на початку XX ст. / Микола Гуйванюк, Олег Павлишин // Питання історії України. Збірник наукових статей. – Чернівці: Технодрук, 2008. – Т. 11. – 272 с. – С. 39–44; його ж: Марко Черемшина: невідоме й призабуте. Наукові розвідки, републікації, документи / Микола Гуйванюк. – Снятин: Прут Принт, 2007. – 108 с.; його ж: Іван Франко та січовий рух у Галичині й Буковині на початку XX ст. / Микола Гуйванюк // Питання історії України. Збірник наукових статей. – Чернівці: Зелена Буковина, 2006. – Т. 9. – 264 с. – С. 94–98.

- ⁷ Харитон В. З історії суспільно-політичного руху в Галичині і на Покутті наприкінці XIX – на початку XX ст. / Василь Харитон. – Снятин: Прут Принт, 2007. – 120 с.; його ж: Покутяни: Літературно-документальний диптих: У 2-х частинах / Василь Харитон. – Снятин: Прут Принт, 2010. – 272 с.
- ⁸ Виноградник Т. Франко в житті Стефаніка. Статті, спомини, нариси / Теофіл Виноградник. – Івано-Франківськ: Тіповіт, 2006. – 232 с.
- ⁹ Кравченко О. Коломия й радикальний рух / Осип Кравченко // Коломия й Коломийщина. Збірник споминів і статей про недавнє минуле. Філадельфія: Видання Комітету Коломійців, 1988. – 960 с. – С. 431–441.
- ¹⁰ Франко І. Твори в 20-ти томах. – К., 1950–1955. – Т. XX. – С. 147.
- ¹¹ Писання Івана Франка. – Т. VIII: В наймах у сусідів. – Т. I. – Львів, 1914. – С. 163–164; Білінкевич І. Іван Франко на Станіславщині: Біографічно-краєзнавчі нариси / Вст. ст., підгот. тексту і наук. редакція М.М. Васильчука. – Коломия: Вік, 2006. – С. 141.
- ¹² Равлюк В. Спогади про Василя Стефаніка / Василь Равлюк // Ямгорів. Літературно-краєзнавчий і мистецький альманах. – 2005. – Ч. 13–14. – С. 108–114. – С. 109–110.
- ¹³ Кравченко О. Коломия й радикальний рух / Осип Кравченко // Коломия й Коломийщина. Збірник споминів і статей про недавнє минуле. Філадельфія: Видання Комітету Коломійців, 1988. – 960 с. – С. 432.
- ¹⁴ Стефанік В. Повне зібрання творів: В трьох томах / Василь Стефанік. – Т.2: Автобіографічні твори, поезії в прозі, публіцистика, незакінчені твори і переклади. – К.: Видавництво Академії наук Української РСР, 1952. – С. 32.
- ¹⁵ Там само. – С. 17.
- ¹⁶ Косташук В. Володар дум селянських [В.Стефанік] / Передм. В. Паливоди. – 2е вид., доповн. – Ужгород: Карпати, 1968. – С. 51; Стефанік В. Повне зібрання творів: В трьох томах. – Т.3: Листи. – К.: В-тво Академії наук Української РСР, 1954. – С. 36.
- ¹⁷ Косташук В. Володар дум селянських [В.Стефанік] / Передм. В. Паливоди. – 2е вид., доповн. – Ужгород: Карпати, 1968. – С. 71.
- ¹⁸ Горак Л. Лесь Мартович / Л.Горак. – К.: Молодь, 1990. – 176 с. – С. 17–19; Погребенник Ф. Лесь Мартович: життя і творчість / Федір Погребенник. – К.: Дніпро, 1971. – С. 22.
- ¹⁹ Марчук Г. Сатира Леся Мартовича в контексті сатиричних творів доби / Ганна Марчук. – К., 1999. – С. 23.
- ²⁰ Центральний державний історичний архів у м. Львові, ф. 663, оп. 1, спр. 179, арк. 4.
- ²¹ Погребенник Ф. Лесь Мартович: життя і творчість / Федір Погребенник. – К.: Дніпро, 1971. – С. 39.
- ²² ЦДА у м. Львові, ф. 663, оп. 1, спр. 179, арк. 4.
- ²³ Горак Л. Лесь Мартович / Л.Горак. – К.: Молодь, 1990. – С. 76–77.
- ²⁴ Гуйванюк М. Літературна спадщина Леся Мартовича як історичне джерело (до 140-річчя з дня народження) / Микола Гуйванюк // Ямгорів. Літературно-краєзнавчий і мистецький альманах. – Снятин: Прут Принт, 2011. – Ч. 18–19. – С. 145–146.
- ²⁵ Гуйванюк М. Марко Черемшина: невідоме й призабуте. Наукові розвідки, републікації, документи / Микола Гуйванюк. – Снятин: Прут Принт, 2007. – С. 16–17.
- ²⁶ Гуйванюк М. Кирило Трильовський – організатор і натхненник січового руху в Галичині й Буковині на початку XX ст. / Микола Гуйванюк, Олег Павлишин // Питання історії України. Збірник наукових статей. – Чернівці: Технодрук, 2008. – Т. 11. – С. 39.
- ²⁷ Дзєман М. Іван Макух, адвокат із Товмача – міністр ЗУНР / Михайло Дзєман. – Тлумач: РВК “Злагода”, 2010. – 188 с. – С. 21–22.
- ²⁸ Білінкевич І. Іван Франко на Станіславщині: Біографічно-краєзнавчі нариси / Вст. ст., підгот. тексту і наук. редакція М.М. Васильчука. – Коломия: Вік, 2006. – С. 142.
- ²⁹ Гурак І. РУРП (УРП) та українське студентство (1890–1914 рр.) / Ігор Гурак // Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис. – 2006–2007. – Ч. 12–13. – С. 94–103. – С. 95.
- ³⁰ Романюк М.М. Українські часописи Львова [Текст]: іст.-бібліогр. дослідж.: У 3 т. / М.М. Романюк, М.В. Галушко. – Львів: Світ. – Т. 1: 1848–1900 / Ред.: О. Катола, Л. Сідлович. – 2001. – С. 513–517.
- ³¹ Монолатій І. Цісарська Коломия. 1772–1918 / Іван Монолатій. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2010. – 312 с. – С. 128.
- ³² Там само. – С. 129.
- ³³ Білінкевич І. Іван Франко на Станіславщині: Біографічно-краєзнавчі нариси / Вст. ст., підгот. тексту і наук. редакція М.М. Васильчука. – Коломия: Вік, 2006. – С. 149.
- ³⁴ Там само.
- ³⁵ Хлібороб: Популярний орган радикальної партії. – 1894. – № 8–9.
- ³⁶ Там само. – №10.
- ³⁷ Монолатій І. Цісарська Коломия. 1772–1918 / Іван Монолатій. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2010. – С. 129.
- ³⁸ Там само.
- ³⁹ Білінкевич І. Іван Франко на Станіславщині: Біографічно-краєзнавчі нариси / Вст. ст., підгот. тексту і наук. редакція М.М. Васильчука. – Коломия: Вік, 2006. – С. 143–144.
- ⁴⁰ Наші народні школи і їх потреби // Народ: Громадсько-політичний журнал [Львів]. – 1897. – №7–8; Франко І.Я. Педагогічні статті і висловлювання / Іван Франко. – К., 1960. – С. 191–196.
- ⁴¹ Покуття. Історико-етнографічний нарис. – Львів: Манускрипт-Львів, 2010. – 456 с. – С. 116; Франко І. Історія кожуха / Іван Франко // Твори в 50 томах. – К.: Наукова думка, 1978. – Т. 18. – С. 319–323.
- ⁴² Франко І. Вандрівка русина з Бідою // Твори в 50 томах. – К.: Наукова думка, 1976. – Т. 1. – С. 126–141. – С. 126.
- ⁴³ Арсенич П. Іван Сандуляк / Петро Арсенич // Снятин. Краєзнавчий і літературно-мистецький журнал. – Снятин: Прут Принт, 2004. – Ч. 1(15). – С. 68–70.
- ⁴⁴ Гуйванюк М. Іван Сандуляк – визначна постать національного руху галицьких українців кінця XIX – початку XX ст. / Микола Гуйванюк // Питання історії України: Збірник наукових статей. – Чернівці: Зелена Буковина, 2005. – Т. 8. – С. 82.
- ⁴⁵ Народ: Громадсько-політичний журнал [Львів]. – 1892. – Ч. 5–6. – 6 берез. – С. 69.
- ⁴⁶ Стефанік В. “Моє слово” / Василь Стефанік. – К.: Веселка, 2000. – С. 208.

- ⁴⁷ Равлюк В.Т. Спогади про “Покутську трійцю” / Упорядкування, передмова, примітки, коментарі Василя Харитона. – Снятин: Прут Принт, 2006. – 78 с. – С. 15.
- ⁴⁸ Харитон В. З історії суспільно-політичного руху в Галичині і на Покутті наприкінці XIX – на початку XX ст. / Василь Харитон. – Снятин: Прут Принт, 2007. – С. 62–63.
- ⁴⁹ Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. / Іван Франко // Твори. – К.: Наукова думка, 1984. – Том 41. Літературно-критичні праці (1890–1910). – 694 с. – С. 468.
- ⁵⁰ Франко І. Свинська конституція / Іван Франко. – Львів: Книж.-журн. вид-во, 1953. – 23 с.
- ⁵¹ Народ: Громадсько-політичний журнал [Львів]. – 1892. – Ч. 5–6. – 6 берез. – С. 65–72.
- ⁵² Kurjer Lwowski. – 1892. – № 103.
- ⁵³ Гуйванюк М. Іван Франко та січовий рух у Галичині й Буковині на початку XX ст. / Микола Гуйванюк // Питання історії України. Збірник наукових статей. – Чернівці: Зелена Буковина, 2006. – Т. 9. – С. 95.
- ⁵⁴ Арсенич П. Прикарпаття в житті Каменяра / Петро Арсенич. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1995. – С. 7.
- ⁵⁵ Гуйванюк М. Іван Франко та січовий рух у Галичині й Буковині на початку XX ст. / Микола Гуйванюк // Питання історії України. Збірник наукових статей. – Чернівці: Зелена Буковина, 2006. – Т. 9. – С. 96.

УДК: 323.1(477)“189/191”(092)Мартович

© Микола Гуйванюк (Чернівці)

ЛЕСЬ МАРТОВИЧ В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ РУСІ КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX ст.

У статті розкрито умови формування світогляду Леся Мартовича. Простежується його участь в діяльності Радикальної партії на теренах Галичини. Висвітлено його участь у виборчому процесі в Галичині. Розкривається вплив його друкованого слова на піднесення національної свідомості галицького та буковинського українства.

Ключові слова: *Леся Мартович, Галичина, Радикальна партія, вибори.*

Гуйванюк Н.

Леся Мартович в українском национальном движении конца XIX – начала XX вв.

В статье раскрыты условия формирования мировоззрения Леся Мартовича. Прослеживается его участие в деятельности Радикальной партии на территории Галичины. Показано его участие в избирательном процессе в Галичине. Раскрывается влияние его печатного слова на подъем национального сознания галицкого и буковинского украинства.

Ключевые слова: *Леся Мартович, Галичина, Радикальная партия, выборы.*

Huyvanyuk M.

Les Martovych in Ukrainian National Movement in the late 19-th - early 20-th century

The article deals with the terms of Les Martovych an outlook shaping. Retrace its participation in the Radical Party in Galicia. Is traced his participation in the electoral process in Galicia His is shown on the of me printed word on the rise of national consciousness of Bukovynian and Galician Ukrainians.

Keywords: *Les' Martovych, Galicia, the Radical Party, the election.*

Однією із знакових постатей української модерної літератури та національного руху кінця XIX – початку XX ст. був Олекса Семенович Мартович (1871 – 1916), відомий широкому загалу під своїм літературним іменем як Леся Мартович. Незважаючи на те, що при житті йому не довелося займати провідних державних посад, він зумів зайняти активну позицію в українському національному русі. Леся Мартович належав до середньої ланки громадських і політичних діячів, які повсякденною просвітницькою та організаційною роботою серед народних мас реально сприяли поступу галицької і буковинської української спільноти на шляху становлення модерної нації.

У сучасній вітчизняній історіографії зазначена проблема ще не порушувалася. Натомість окремих аспектів розглядуваної проблематики торкалися вітчизняні літературознавці: В.Лесин, Ф.Погребенник, Р.Горак, О.Гнідан та інші¹. Попри вельми цінний фактичний матеріал їхньою слабкою стороною є те, що всі вони несуть відбиток тоталітарної епохи, в яку були створені.

Метою розглядуваної проблеми є на основі нових методологічних підходів, переосмислення джерельного матеріалу показати участь Леся Мартовича в українському національному русі кінця XIX – початку XX ст.

Для досягнення мети автор ставить перед собою наступні завдання: розкрити умови формування світогляду Леся Мартовича; простежити його участь в діяльності Радикальної партії на теренах Галичини; розкрити участь Леся Мартовича у виборчому процесі в Галичині; показати вплив його друкованого слова на піднесення національної свідомості галицького та буковинського українства.

Закінчивши п'ять класів сільської школи (с. Торговиця Городенківського повіту), Леся Мартович 1882 р. склав вступні іспити до польської гімназії в місті Коломиї, що на Покутті, де навчався до 1890 р.² В старших класах гімназії став формуватися його світогляд, тут він почав літературну творчість, громадсько-культурну діяльність. Саме в гімназійні роки Леся Мартович формує світогляд. Його гімназійний товариш В.Равлюк згадував: “[...] список прочитаної Мартовичем літератури нараховував